

مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی
(مرکز پژوهشهای ایرانی و اسلامی)

دومین همایش بین المللی زبانها و گویشهای ایرانی: گذشته و حال

کاربردهای مختلف ضمایر نکره در برخی از زبانهای ایرانی نو

محمد راسخ مهند

14 دی 1393

رده شناسی زبان

• هدف رده شناسی زبان تحلیل گوناگونی های بین زبانها و رسیدن به همگانیهای زبانی است (دبیرمقدم 1392؛ گرینبرگ 1963/1990).

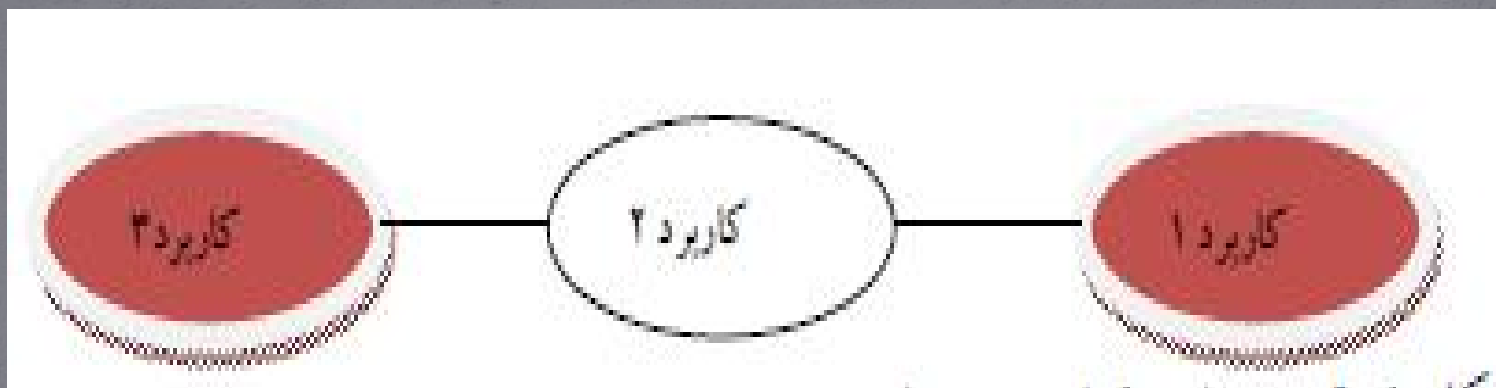
نقشه های معنایی semantic maps

- نقشه معنایی به زبان شناسان اجازه می دهد گوناگونی های مقولات دستوری را نشان دهند و همزمان همگانیهای موجود در این گوناگونیها را نیز مشخص کنند (کرافت و پوله 2008: 2).

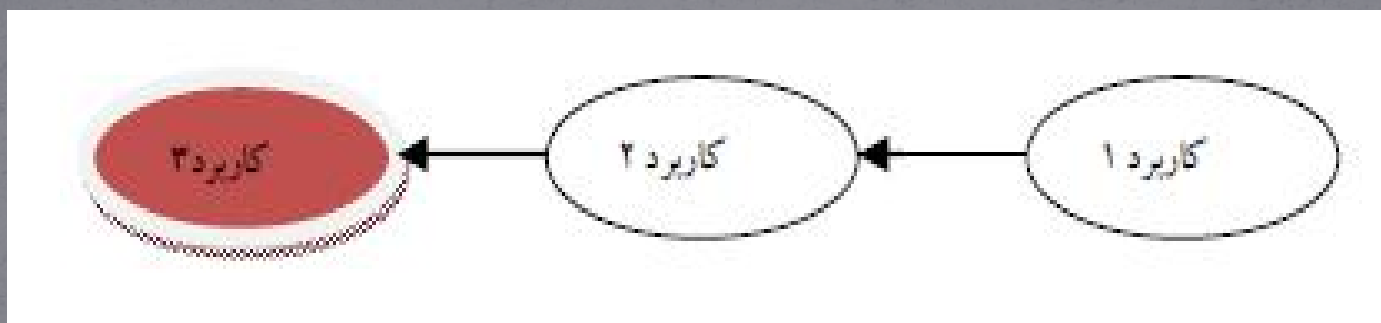
نقشه های معنایی

- اما نقشه های معنایی چگونه گوناگونیهای بین زبانی را نشان می دهد؟

نقشه معنایی فرضی همزمانی (شکل ۱)

نقشه معنایی فرضی در زمانی (شکل ۲)

اصل پیوستگی در نقشه معنایی

الف. یک ساخت هر سه کاربرد را دارد

ب. یک ساخت کاربرد (۱) و (۲) را دارد

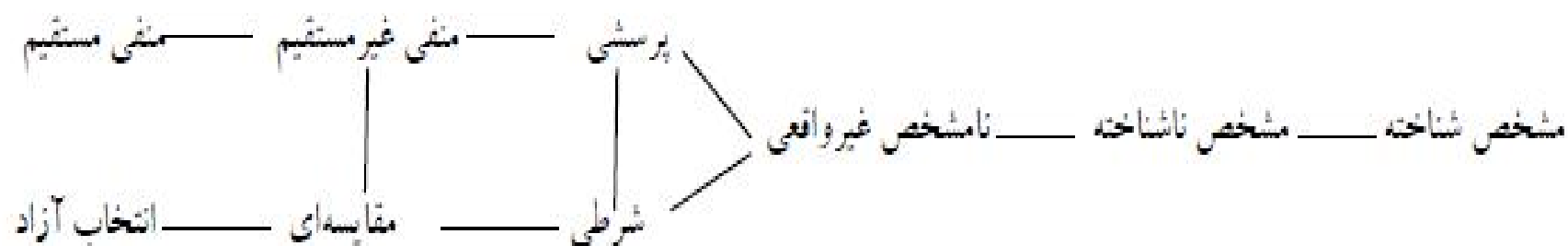

ج. یک ساخت کاربرد (۲) و (۳) را دارد

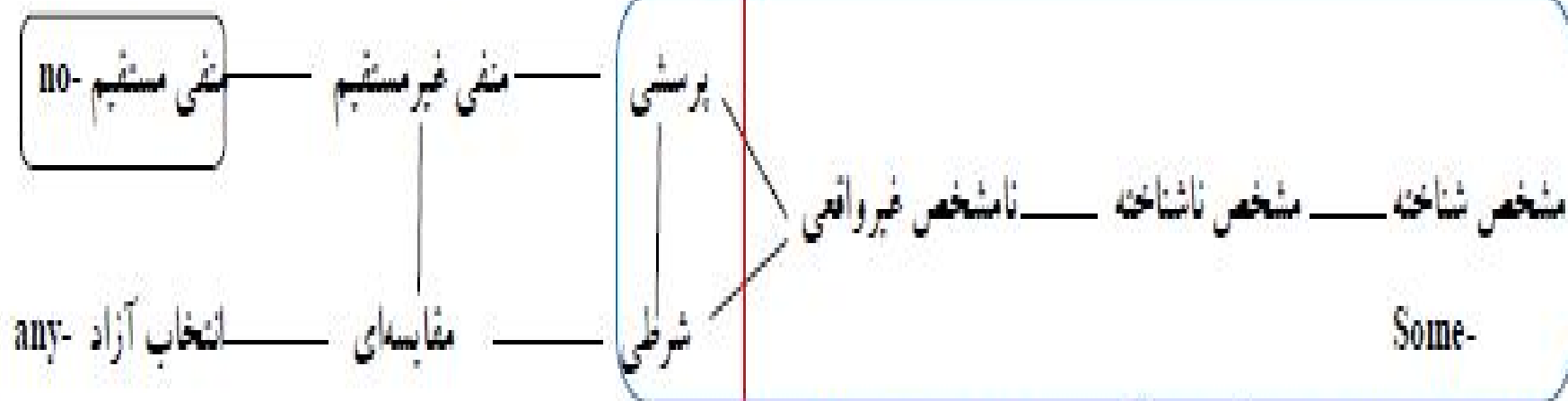
د. یک ساخت کاربرد (۲) و (۳) را دارد

نقشه معنایی ضمائر نکره (هسپلمت ۱۹۹۷ / در ۴۰ زبان)

شکل ۳. نقشه معنایی ضمائر نکره (هسپلمت ۱۹۹۷: ۶۴)

نقشه معنایی ضمائر نکره در انگلیسی

شکل ۴. نقشه معنایی ضمائر نکره در انگلیسی (مسلط ۲۰۰۳: ۲۲۳)

نقشه معنایی ضمائر نکره

- 1.a. My cell phone is gone, *someone* must have stolen it. مشخص ناشناخته
- b. *Someone* called, guess who. مشخص شناخته
- 2.a. ***Jemand*** / ****irgendjemand*** hat angerufen-rate mal war. مشخص شناخته
- " *Someone* called, guess who".
- b. *Mein Handy ist weg, (irgend) jemand muss es gestohlen haben.*
- "My cell phone is gone, *someone* must have stolen it".

نقشه معنایی ضمائر نکره در زبانهای ایرانی

- از میان زبانهای ایرانی نو، زبانهای فارسی، تاتی، مازنی، کردی، و هورامی برای این پژوهش انتخاب شده اند.

ضمایر نکره در فارسی

- مشخص شناخته: مصداقی که هویت آن برای گوینده مشخص ولی برای شنونده ناشناخته است.
- 3.الف) یکی را دیدم که داد می زد و می دوید.
- دیروز (یک) چیزی خوردم که تا حالا نخورده بودم.
- مشخص ناشناخته: مصداقی که هویت آن هم برای شنونده و هم گوینده ناشناخته است.
- 3.ب) من صدای یکی را شنیدم، اما نمی دونم کی بود.
- نامشخص غیرواقعی: مصداقی که هویت مشخصی ندارد و فقط در یک بافت غیرواقعی وجود دارد.
- 3.ج) از یکی (یک کس) دیگه پرس.

ضمایر نکره در فارسی

- پرسشی: مصداقی نامشخص که در جمله پرسشی به کار می رود.
- 3.د) چیزی گفتی؟
- ه) کسی آمد؟
- شرطی: مصداقی نامشخص در جمله شرطی.
- 3.و) اگر کسی (چیزی) را دیدی، بیدارم کن.
- ز. اگر یکی را دیدی بیدارم کن.

ضمایر نکره در فارسی

- منفی غیرمستقیم: یک مصداق نامشخص که درون بند درونه به کار رفته است.
- 3.ح) فکر نکنم **کسی** (چیزی) بلد باشد.
- ط) فکر نکنم **هر کسی** این رو بلد باشد.
- 3.ی) فکر نکنم **هیچ کسی** این را بلد باشد.
- مقایسه ای: مصداقی نامشخص که در ساخت مقایسه - صفتی به عنوان معیار به کار می رود.
- 3.ک) اینجا هوا از **هرجایی** بهتره.
- ل) علی از **هرکسی** (همه) شایسته تره.

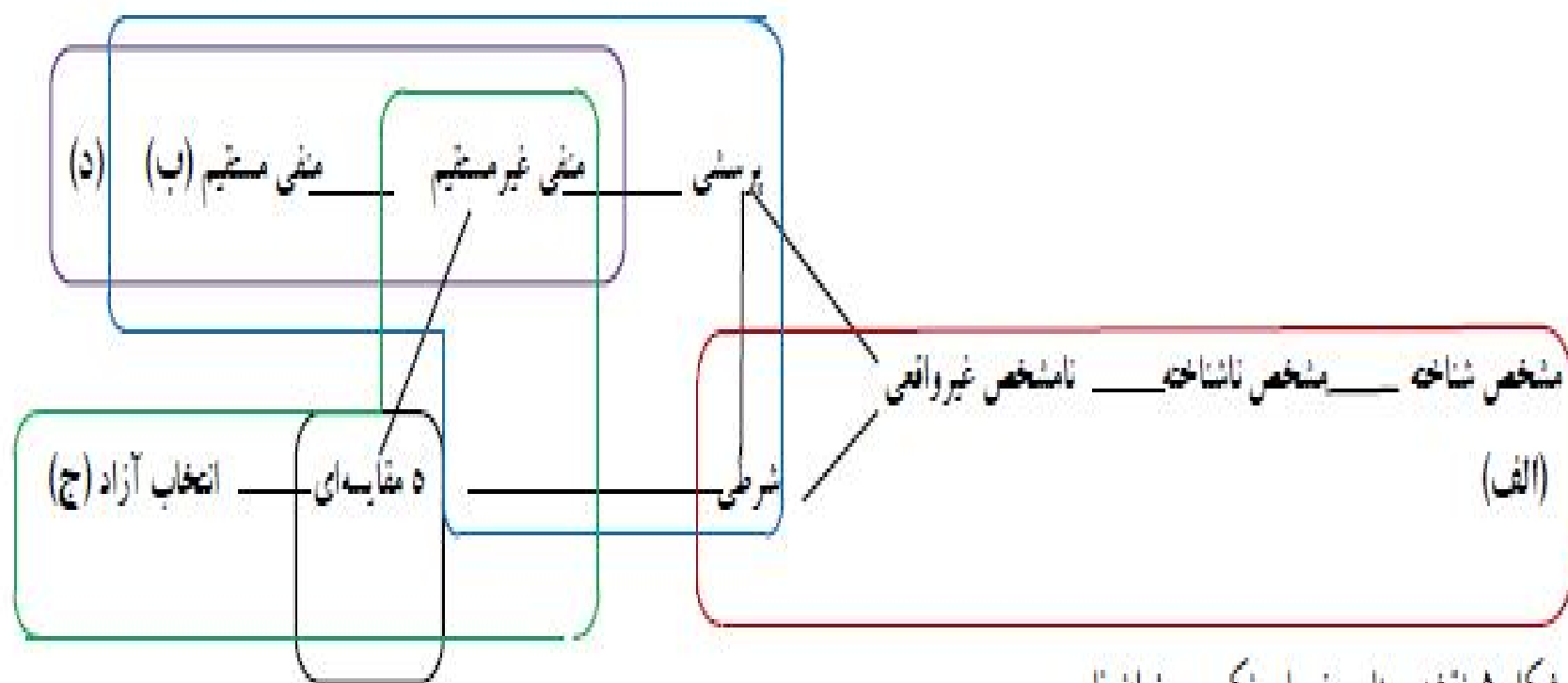
ضمایر نکره در فارسی

- انتخاب آزاد: مصداقی نامشخص در برخی بافت ها که هویت آن را می توان به طور آزاد انتخاب کرد، بدون اینکه به ارزش صدق جمله تاثیر بگذارد.
- 3.م) هرکسی بلده این مسئله را حل کنه.
- منفی مستقیم: مصداقی نامشخص که در جمله منفی مستقیم به کار می رود.
- 3.ن) من کسی (چیزی) / هیچ کس (هیچ چیز) را ندیدم.

ضمایر نکره در فارسی

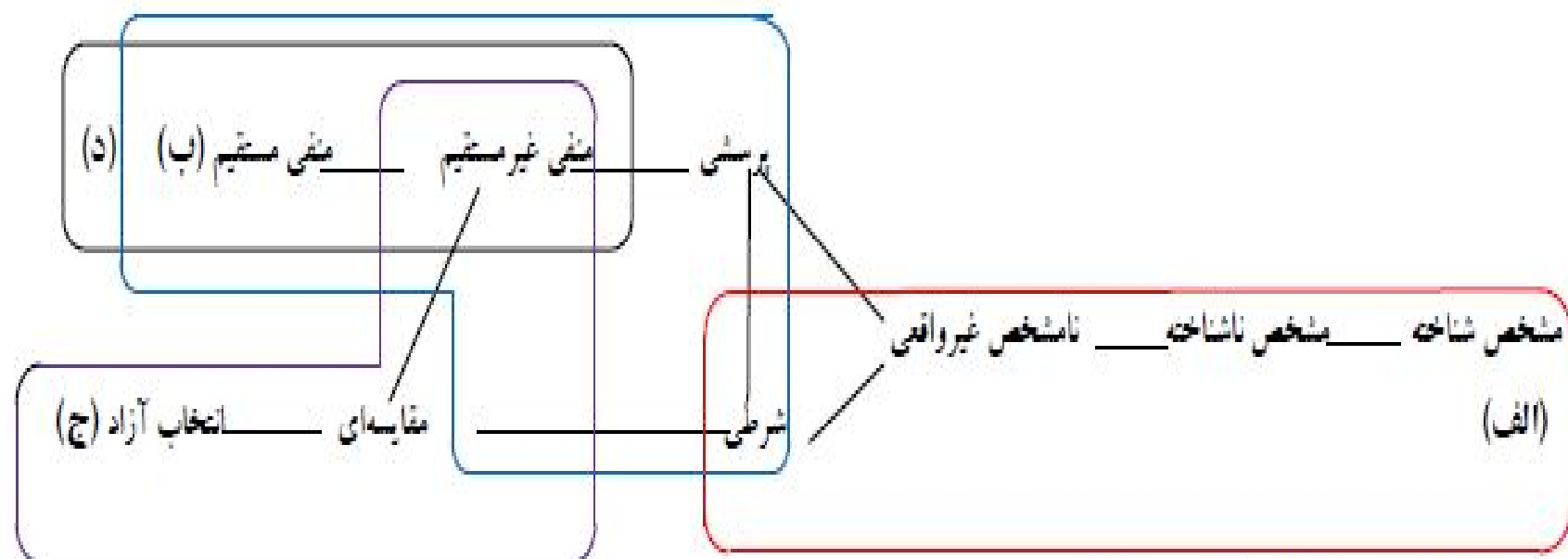
- پنج گروه :
- الف) گروه ضمایر همراه با عدد یک: مانند یکی، (یک) چیزی، (یک) جایی و مانند آن.
- ب) گروه ضمایر نکره پرسشی: این گروه ضمیر **کسی**، **چیزی**، **جایی** و موارد نظیر آن را دارد
- ج) گروه ضمایر همراه با **هر**: مانند هر کسی، هر چیزی، و نظایر آن
- د) گروه همراه با **هیچ**: این گروه ضمایر هیچ کس و هیچ چیز هستند
- ه) گروه همراه با **همه**: این گروه در جملات مقایسه ای به کار می رود.

نقشه معنایی ضمائر نکره در فارسی (۵ گروه)

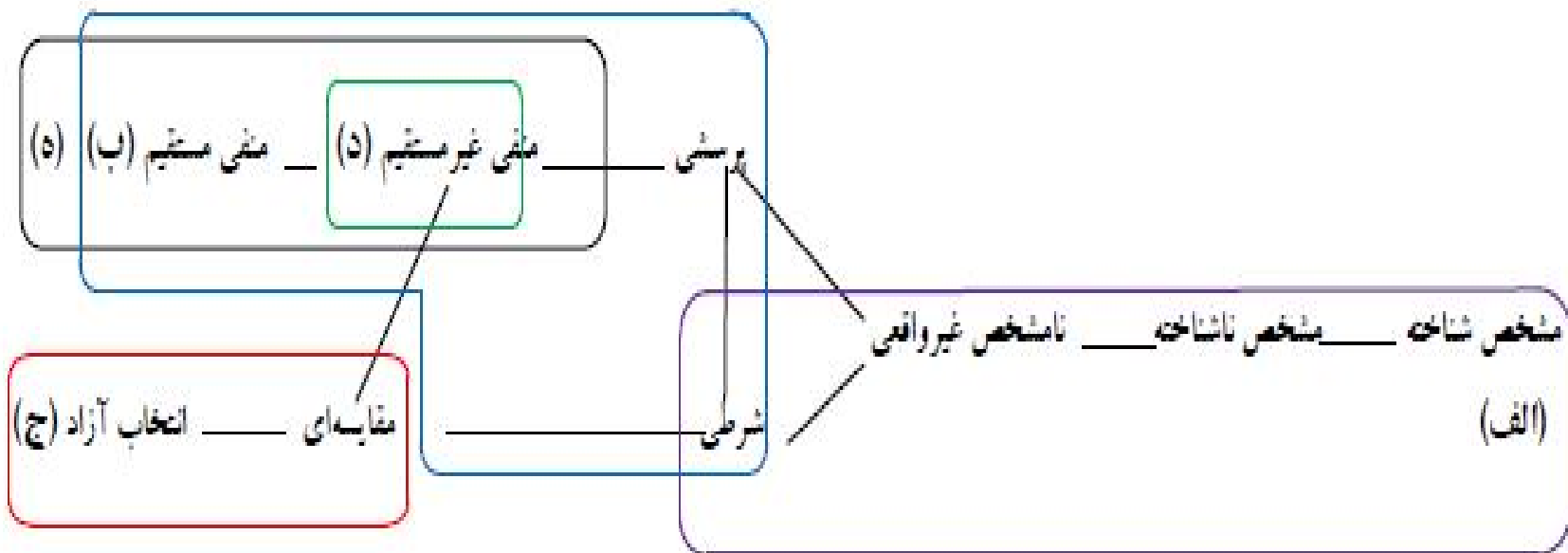
شکل ۵. نقشه معنایی ضمائر نکره در زبان فارسی

نقشه معنایی ضمایر نکره در هورامی (۴ گروه)

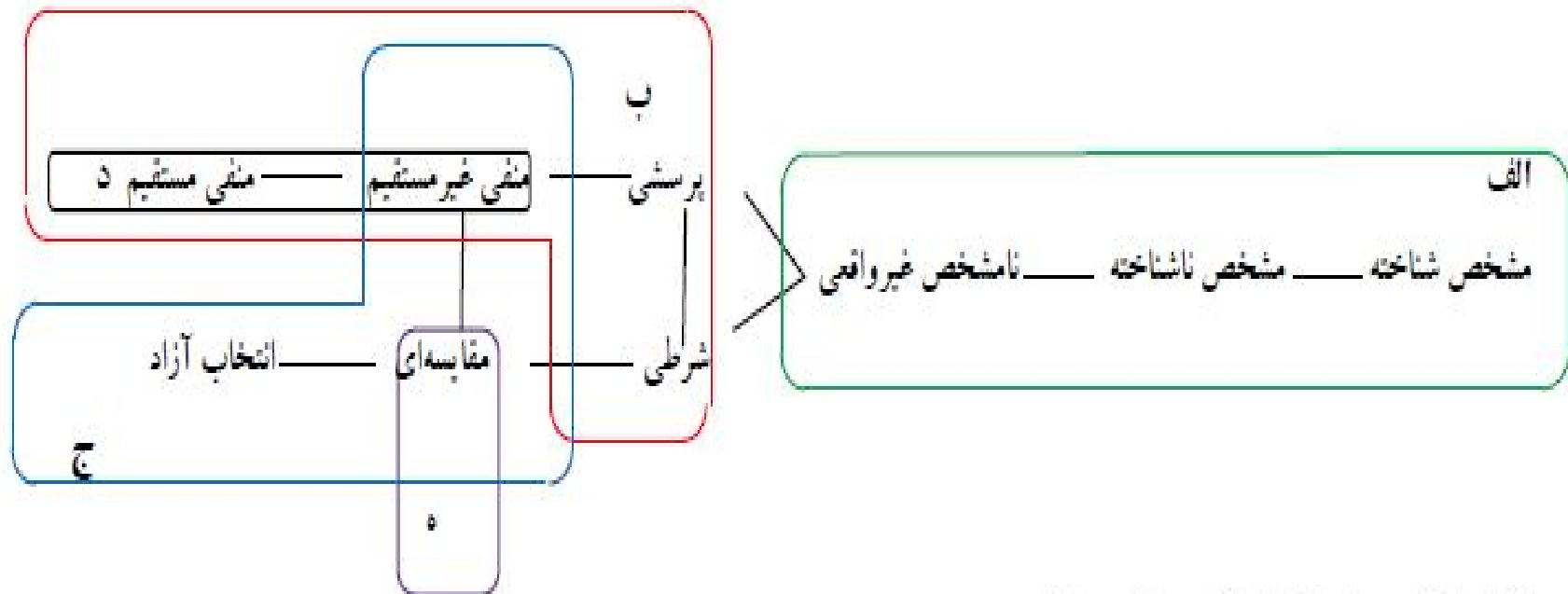
شکل ۶. نقشه معنایی ضمایر نکره در زبان هورامی

نقشه معنایی ضمائر نکره در مازنی (۵ گروه)

شکل ۷. نقشه معنایی ضمائر نکره در زبان مازندرانی

نقشه معنایی ضمایر نکره در کلهری (۵ گروه)

شکل ۸ نقشه معنایی ضمایر نکره در کردی کلهری

نقشه معنایی ضمائر نکره در تاتی (۵ گروه)

مشخص شناخته

7.a.

i nafar=em bind ke dād=eš mezand mettat.
one person=1sg saw who shout=3sg did ran

یکی را دیدم که داد می زد و می دوید

مشخص ناشناخته

7.b.

az *i nafar-e/ādam-e* sedā hāliyā beyma āmmā menezon ki bu.
1sg one person-Obl/human-Obl voice understand become but not know who was

من صدای یکی را شنیدم، اما نمی دونم کی بود.

نامشخص غیر واقعی

نقشه معنایی ضمایر نکره در تاتی (۵ گروه)

نامشخص غیر واقعی

7.c.

hani
another

nafar-e/ādam-e
person-Obl/human-Obl

ku
from

āvāl āgir.
ask

از یکی دیگه پرس.

پرسشی

7.d.

i ĉi
one thing

bāt? / ĉi bāt?
said

چیزی گفتی؟

7. e.

kasi
person

boma?
came

کسی آمد؟

نقشه معنایی ضمائر نکره در تاتی (۵ گروه)

شرطی

7.f.

aga *i kas-i/nafar-i* (*či*) bind, čemen üyāGāyar.
if one person-Ind/person-Ind thing saw 1sg awaken

اگر کسی (چیزی) را دیدی، بیدارم کن.

7.g.

aga *i nafar-i* bind, čemen üyāGāyar.
if one person-Ind saw 1sg awaken

اگر یکی را دیدی بیدارم کن.

منفی غیرمستقیم

7.h.

gomon niyarem *kas-i* (*hičče*) balad bi.
think not person-Ind nothing know is

فکر نکنم کسی (چیزی) بلد باشد.

7.j.

gomon niyarem *har ki* in *či* balad bi.
think not every person this thing know is

فکر نکنم هر کسی این رو بلد باشد.

7.h.

gomon niyarem *hiš ki* in *či* balad bi.

نقشه معنایی ضمائر نکره در تاتی (۵ گروه)

مقایسه‌ای

7.1.

bindi hāvā *hammayā* go xoārtar e.
here weather all places from better is

اینجا هوا از هر جایی بهتره.

7.m.

ali *har* *ki/hammo* xoārtar e.
Ali every person/all better is

علی از هر کسی شایسته‌تره.

انتخاب آزاد

7.n.

har *ki* em masala mezone hallā yari.
every person this problem knows solve do

هر کسی بلده این مسئله را حل کنه.

نقشه معنایی ضمائر نکره در تاتی (۵ گروه)

منفی مستقیم

7.o.

az	<i>hiš ki=m</i>	nind.
1sg	no person=1sg	not see.Past

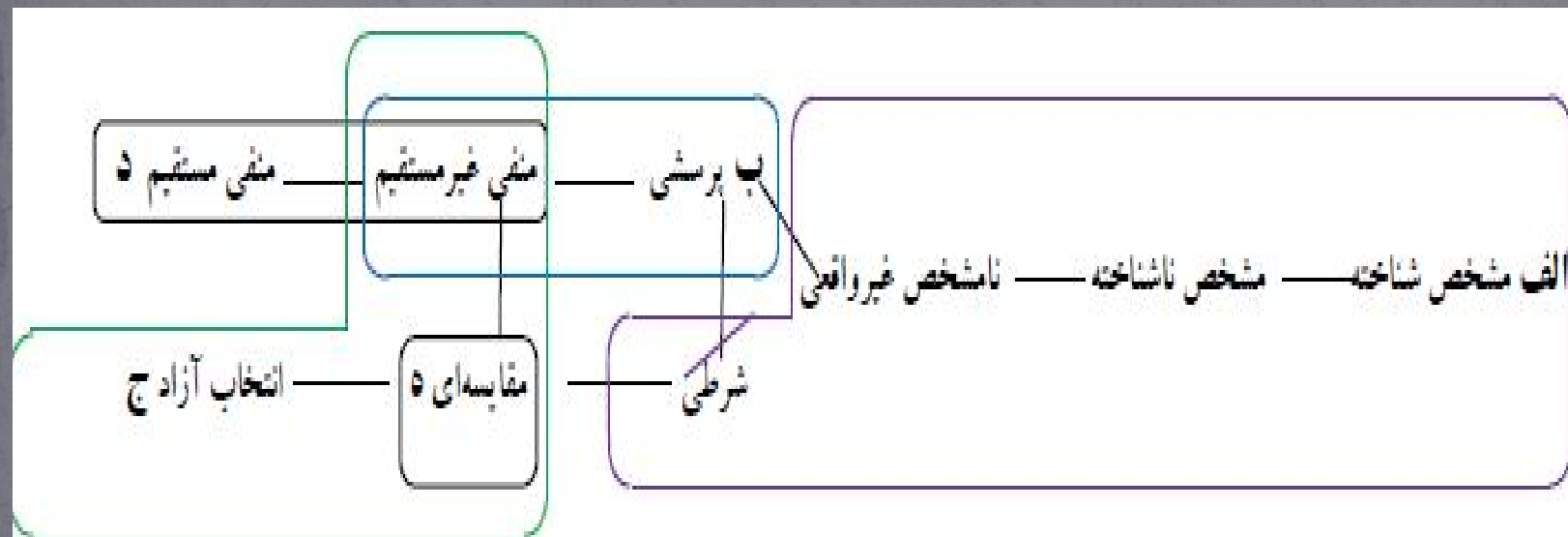
من کسی را ندیدم.

7.p.

az	<i>hiš ki=m</i>	(<i>čī=m</i>)	nind.
1sg	no person=1sg	thing=1sg	not see.Past

من هیچ کس (هیچ چیز) را ندیدم.

نقشه معنایی ضمائر نکره در تاتی (۵ گروه)

شکل ۹. نقشه معنایی ضمائر نکره در تاتی

نتیجه گیری

- برخلاف باور ساختگرایان تفاوت زبانها از یکدیگر نامتناهی نیست.
- نقشه های معنایی جغرافیای ذهن انسان را نشان می دهند.
- نقشه معنایی چراغی برای روشن کردن مسیر مقایسه زبانها

نتیجه گیری

- فواید استفاده از رویکرد نقشه معنایی برای رده شناسی و گویش شناسی:
- 1. امکان مقایسه بین دو یا چند زبان؛
- 2 همگانی هایی از کاربردهای مختلف یک عنصر زبانی را نشان می دهد،
- 3 می تواند همگانی های تلویحی را نشان دهد،
- 4 در زبان شناسی تاریخی نیز می تواند جهت تغییرات را نشان دهد
- 5 در توصیف کاربردهای مختلف یک ساخت یا عنصر زبانی در یک زبان واحد نیز مفید است، به عبارتی گوناگونی درون زبانی را نیز نشان می دهد؛
- 6 به ما کمک می کند داده های پیچیده را به تصویر بکشیم و درک آن را ساده تر کنیم.